

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ, ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ, ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА: СПІЛЬНЕ Й ОСОБЛИВЕ

© Бортніков В., 2007

Виявлено сутнісні ознаки поняття «політична участь» в контексті таких визначень політичної активності громадян, як «політична діяльність» і «політична поведінка». Проаналізовано погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на вказану проблему. Політична участь розглядається крізь призму раціонально-інструментальної дії, розкривається її специфіка як різновид політичної діяльності.

The article is devoted to the exposure of essences signs of concept «political participation» in the context of such determinations of political activity of citizens, as «political activity» and «political conduct». The looks of domestic and foreign scientists are analyzed on the indicated problem. Political participation is examined through the prism of rationally-instrumental action, its specific opens up as the variety of political activity.

Пошуки шляхів до демократії великою групою країн в умовах «третьої хвилі» демократизації актуалізують проблему політичної участі. Учені намагаються відповісти на запитання: чому людина бере участь у політиці, які фактори мають вплив на вибір тих чи інших форм політичної діяльності, чому індивіди висловлюють свою підтримку або незгоду із будь-якими політичними силами, програмами, інститутами тощо? Український вчений-соціолог Ольга Куценко навіть сформулювала так звані «загадки участі», тобто найбільш серйозні проблеми, з якими зіткнулися дослідники посткомуністичних суспільств, вивчаючи поведінку людей після повалення недемократичних режимів [14, с. 94].

Проблеми політичної участі знаходяться у полі зору вчених різних країн як дальнього, так і ближнього зарубіжжя, а також українських вчених. Серед них насамперед слід згадати роботи Л. Мілбрата, С. Верби і Н. Ная, Р. Даля, Д. Трумена, С. Хантингтона, К. Пейтмена, Д. Гончарова, А. Мельвіля, Г. Ділігенського, С. Перегудова, Є. Мелешкіної, Е. Ключенко, А. Колодій, О. Куценко, Н. Ротар, О. Чемшіта та ін.

Мета роботи – визначити сутнісні характеристики політичної участі громадян в контексті категорій політичної активності.

Існує багато підходів, в межах яких висвітлюються певні аспекти проблеми. Однак сутність політичної участі набагато складніша, ніж здається на перший погляд. Це пояснюється як багатогранністю цього явища, використанням різних методологічних підходів для його пояснення, так і складністю термінологічної визначеності основних понять. Річ у тім, що для опису феномену політичної участі використовують такі поняття, як «громадянська участь», «політична поведінка», «політична активність», «політична діяльність». При цьому їх часто не розмежовують і не визначають взагалі, або політичну діяльність розглядають як складову політичної участі. Зустрічаються також випадки невинуватого звуження сфери політичної участі. Так, одна з українських дослідниць вважає, що оскільки в реальному житті більшість громадян не мають ні

засобів, ні можливостей для постійної участі в політиці, «для неполітиків ця дія є сферою викидання негатива емоцій» [21, с. 63].

Найґрунтовніший аналіз політичної участі на пострадянському просторі здійснив російський вчений Дмитро Гончаров, який розглядає політичну участь крізь призму біхевіоральної парадигми в контексті соціокультурного і структурно-функціонального аналізу сучасного суспільства. Він вважає, що саме американському досліднику Дж. Нагелю належить одне із універсальних визначень поняття «політична участь», а саме: **«участь охоплює дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності»** [11, с. 6]. Саме політична система, на його думку, є компонентом визначення участі. Вона існує як організована структура влади, впливу, авторитету і стосується не лише уряду, а також й інших громадянських інститутів, які контролюють поведінку і ресурси своїх членів. З цього погляду політичний характер, в певний момент часу, набувають не лише власне політичні об'єднання, а й економічні і соціальні інститути, церква, профспілкові союзи й асоціації, університети, групи тиску тощо [21, с. 63].

Водночас Д.В. Гончаров акцентує увагу на таких важливих теоретико-методологічних аспектах політичної участі, як характер і зміст соціальної та політичної дії в структурі участі, а також її інструментальності. Під інструментальністю політичної участі він розуміє «здатність вибудовувати раціональні технології досягнення цілей» [Там само, с. 10].

Інструментальні відносини, це відносини, участь у яких розглядається людьми як спосіб отримання будь-якої користі, будь-яких благ, причому саме спілкування при цьому немає для партнерів ніякої цінності. На противагу таким відносинам існують *самоцінні відносини*, тобто відносини, побудовані на почуттях приязні, любові, товариства, нематеріального інтересу і не передбачають отримання від них конкретного (раціонального) зиску. Під інструментальністю також розуміють наявність певних інститутів, каналів, правил, механізмів, обумовлених реакцій суб'єктів суспільних відносин на певні ситуації тощо.

Оскільки політична участь здійснюється насамперед у сфері владних відносин, то для нас має слушність зауваження відомого українського фахівця в галузі політичної психології Вадима Васютинського, про те, що політична влада не може бути лише раціонально-інструментальною; вона весь час стоїть перед необхідністю істотного врахування різноманітних психологічних чинників. Якщо ці чинники ігноруються, то досить швидко «інструментальні намагання влади перестають спрацьовувати і її взаємини з підвладними набувають кризового характеру». Тому влада повинна надавати своїй діяльності «більш чи менш вираженого гуманного характеру ... уміти бути привабливою для підвладних, давати їм почуття захищеності, брати на себе відповідальність за їхню долю» [5, с. 418]. У контексті вищевикладеного, у нас немає підстав обмежувати політичну участь суто раціонально-інструментальними відносинами, оскільки політику «роблять» живі люди. Тобто у політичній поведінці індивідів обов'язково присутній певний елемент ірраціональності, впливу почуттів, симпатій та антипатій в процесі взаємодії.

На думку більшості дослідників, політична участь включає широкий спектр політичної активності, пов'язаний із специфічним відношенням соціальних суб'єктів до влади. Російська дослідниця Є.Ю. Мелешкіна визначає політичну участь як **«більш-менш регулярне і, зокрема, інструментальне застосування “акторами” різних форм політичної діяльності, засобом якого громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень»** [18, с. 154].

На думку М.І. Пірен, **«політична участь — це втягнення (залучення) членів соціально-політичної спільноти в існуючі всередині неї політичні відносини і структуру влади»** [21, с. 62].

За А.Г. Беловим, під політичною участю розуміють **«будь-яке сприяння політичній системі у здійсненні її функцій, впливовий прояв громадянином, його групами своїх інтересів і позицій по відношенню до влади»** [4, с. 233]. На його думку, до участі також приєднуються різні форми суспільної активності, участь у формуванні суспільної думки на зборах, мітингах, маніфестаціях,

використання свободи слова. У той самий час, кандидат, що став депутатом Державної думи, «виходить із простору участі, включається в діяльність іншого порядку, стає частиною політичної еліти» [Там само, с. 234]. Тобто, на думку вченого, політична участь – це передусім непрофесійна політична діяльність. Український вчений В.М. Бебик так само вважає, що політична діяльність може здійснюватися на громадських або професійних засадах [3, с. 247]. Київський дослідник П.П. Шляхтун також обмежує сферу політичної участі громадян непрофесійною політичною діяльністю, найпоширенішими формами якої є вибори та референдуми [27, с. 417].

Отже, ми бачимо, що категорія «політична участь» тісно пов'язана з таким поняттям, як «політична діяльність». Напевно оптимальною є точка зору фахівців, за якою категорії «політична участь» та «політична діяльність» співвідносяться в такий спосіб, а саме: політична діяльність індивідів може здійснюватися як політична участь і як політичне функціонування. Політична участь охоплює непрофесійну сферу політичного життя суспільства. Політичне функціонування ж сукупно означає професійну політичну діяльність [13, с. 174]. Хоча це твердження певною мірою умовне, тому що провести чітку межу між професійною та непрофесійною діяльністю не завжди можливо.

Вищезгадана точка зору відповідає класифікації, що її запропонував Макс Вебер, який взяв за основу ступінь залучення індивіда до політики. У своїй відомій праці «Покликання до політики» соціолог говорить, що політиками можна бути:

- «за нагодою», коли здійснюємо акт голосування або в інший спосіб висловлюємо подібне волевиявлення;
- «за сумісництвом», тобто бути довіреною особою, членом правління партійно-політичної спілки, державних рад тощо. У цьому разі політика не є для людини першочерговою «справою життя» ні в матеріальному, ні в моральному відношенні;
- «професійним політиком», коли політика стає справою життя.

Учений зауважував, що існує два способи опанування політикою як професією: або жити «для» політики, або жити «за рахунок» політики і «політикою». «За рахунок» політики як професії живе той, хто намагається зробити з неї постійне *джерело доходу*, «для» політики – той, у кого інша мета [6, с. 652, 653–654]. Тобто діяльність різного роду політичних активістів займає проміжне становище між діяльністю «професіоналів» та «простих» громадян.

Істотне доповнення щодо сутності вказаної категорії додає український дослідник Олександр Чемшит. На його думку, політична участь це **«будь-яка дія або бездіяльність, спрямована на зміну або збереження існуючого способу розподілу ресурсів у масштабах усього суспільства»** [26, с. 254].

Як ми бачимо, у наведеному визначенні відсутнє посилання на поняття «влада», яке було ключовим у попередніх трактуваннях. Вчений робить слушне зауваження, що політична участь як володарювання або прагнення до влади є лише окремим випадком політичної участі взагалі. Політичну участь «взагалі» дослідник визначає як свідомі дії або відмову від них, які роблять політичні актори (громадяни, групи інтересів, політичні партії тощо) «з метою якнайповнішої реалізації відповідних базових потреб» [Там само, с. 386]. Своєю чергою, базові потреби за Абрахамом Маслоу становлять своєрідну піраміду, де у підґрунті знаходяться первинні життєві потреби. Зверху піраміди «розташувалися» вищі потреби – в самореалізації та самоактуалізації, які О.О. Чемшит трактує як потреби у владі та її збереженні. Прагнення до влади – це лише невелика частка кожного суспільства, яка зветься політичною елітою. Частина людей, що залишилася, і є та основна маса, яка безпосередньо втручається у владу лише тоді, коли існує стійке незадоволення потреб у виробництві, а також у відтворенні життя та робочої сили. А таке, на думку дослідника, трапляється тоді, коли уряд в неналежний спосіб розпоряджається національними ресурсами. Отже, робить висновок вчений, «задоволення первинних людських потреб у відповідних соціальних групах є умовою збереження демократичної визначеності політичного режиму» [Там само, с. 254].

Погоджуючись з таким трактуванням, потрібно однак зауважити, що за такого розуміння політичної участі, виникає небезпека її «розчинення» серед інших видів соціальної активності індивідів.

Інший український дослідник Володимир Горбатенко як важливий інструмент реалізації ефективної участі пропонує створення нових різновидів інститутів, «...які забезпечували б не лише контроль над ресурсами, а й канали для ефективного діалогу між владою та населенням». Не менш важливим, на його думку, є «...досягнення на місцевому рівні порівняно рівномірного розподілу таких ресурсів участі, як гроші, освіта, знання механізмів винесення політичних рішень, вільний час, доступ до засобів масової інформації тощо» [10, с. 20].

Відомо, що різні люди можуть брати участь у політичному житті з різною інтенсивністю: одні особи лише читають газети, інші ще й ходять на вибори, а треті ведуть активну політичну роботу. Навіть залучення до одного і того самого виду діяльності може проявлятися по-різному: наприклад, один активіст може лише інколи брати участь в політичних кампаніях на правах виконавця, а інший є їх активним організатором, один виборець може ходити на кожні вибори, а інший лише на особливо значущі для нього. Для визначення цих відмінностей існує поняття політичної активності. Під *політичною активністю* слід розуміти інтенсивність участі суб'єкта в політичному процесі загалом, а також в межах окремих форм політичної діяльності. Отже, участь ототожнюється з активними проявами особистості, з доданням відповідних зусиль, результати яких можуть бути помітними для оточуючих. Участь – це завжди дія, а не споглядання, хоча б і зацікавлене споглядання. До дій, які становлять участь, належать: голосування, участь в демонстраціях, мітингах, пікетах, здійснення грошових внесків, написання листів, особисті візити до політиків і посадових осіб, підписання петицій, членство в організаціях тощо.

Із сприйняттям участі, що орієнтована на принцип дієвого залучення в політику, можна зіставити концепцію Х. Маклоскі, де участь розуміють насамперед як деяку психологічну залученість до процесів політичного життя. Правомірною є думка Д.В. Гончарова, який вважає, що концепція, яка ототожнює участь із простою психологічною залученістю, не може бути прийнятною. Багато людей «цікавляться» політикою. Це відображається у тому, що вони слідкують за подіями політичного життя, емоційно сприймають його і навіть формують відповідну думку. Ця зацікавленість «може стати умовою, а також психологічним або когнітивним (пізнавальним) фоном участі, однак сама по собі вона ще не становить участі. З однаковим успіхом такий інтерес може відповідати сприйняттю політики як свого роду видовища» [11, с. 7].

Особистість, прагнучи розширювати сферу своїх вчинків і спілкування, досягти взаєморозуміння, з'ясувати причини власної поведінки та дій співрозмовників, вступає в активну взаємодію з суспільством та іншими людьми. Активність, отже, – це той методологічний принцип, який дає змогу розкрити специфіку становлення мінливої особистості у соціумі, який також змінюється. Цей принцип уможливує враховувати вплив об'єктивних чинників на поведінку особистості, а також виявляти потенційні якості самої особистості в процесі соціально-психологічного відображення суспільних відносин [19, с. 16].

Політична участь характеризується не лише ступенем активності індивіда, а й ще багатьма чинниками, які в сукупності визначають поведінку суб'єкта політичних відносин. У політичній науці під терміном «*політична поведінка*» розуміють не лише дії окремих учасників, а й масові виступи як організованих суб'єктів влади, так і стихійні дії натовпу. Це можуть бути акції на підтримку системи, або такі, що спрямовані проти неї. Особливим видом політичної поведінки є голосування «проти» або неявка на вибори. На думку Георгія Артемова, політичну поведінку можна подати як «*сукупність людських дій (вчинків), які спостерігаються ззовні, в сфері розподілу та здійснення влади*» [1, с. 209]. Її також визначають і як «*суб'єктивно мотивований процес, в якому втілюється той чи інший вид політичної діяльності*» [18, с. 153].

Переважно розглядають індивідуальну та масову, активну й пасивну, спонтанну та цілеспрямовану, лояльну і протестну, легітимну та нелегітимну, добровільну і примусову, автономну і мобілізаційну поведінки. Характер та спрямованість політичної поведінки залежать від співвідношення об'єктивних (навколишнє соціальне середовище) і суб'єктивних (внутрішні спонуки людей) факторів. Найбільш вивченими формами політичної поведінки є лідерство, способи голосування на виборах, участь в масових заходах (мітинги, демонстрації, виборчі кампанії) і діяльність партій, а також поведінка під час здійснення різних форм політичного протесту.

Як підкреслюють російські вчені Лев Гозман і Єлена Шестопап, не відмовляючись від терміна «поведінка», психологи найчастіше використовують поняття «діяльність». В цьому випадку «поведінка» трактується як зовнішнє відображення діяльності без врахування її суб'єктивного компонента. Це означає, що діяльність індивіда вписується у систему політичної культури нації або групи, які і надають йому загальний сенс і значення. Це не означає відмови від використання терміна «поведінка», який є корисним для змалювання відповідних форм політичної діяльності. Однак на відміну від біхевіористських підходів «людина розглядається, по-перше, і як об'єкт, і як суб'єкт політичних відносин. По-друге, діяльність в політиці не зводиться лише до її зовнішніх проявів» [9, с. 91–92].

Під політичною діяльністю розуміється *«уся сукупність форм дій політичних акторів, зумовлених зайняттям відповідної політичної позиції і пов'язаних з досягненням мети, реалізацією владних інтересів»* [18, с. 153]. Політична діяльність передбачає деякий звичний набір форм дій, хоча і не виключена можливість варіацій. При цьому той чи інший вид діяльності у виконанні суб'єктів політичних відносин може бути реалізований по-різному. Тому говорять, що окремі депутати або виборці поведуться так чи інакше.

Політична діяльність передбачає передусім соціальну спрямованість, що забезпечує життєздатність суспільства, сприяє розвитку його потенціалу. Зокрема, у соціальній психології *діяльність* тлумачать як *«специфічну форму активного ставлення людини до навколишнього світу, змістом якого є доцільна зміна і перетворення світу на основі освоєння і розвитку існуючої в певних конкретно-історичних умовах культури»* [15, с. 18].

Політична діяльність реалізується в різних формах, що мають професійну і непрофесійну спрямованість. На зауваження українського вченого Бориса Гаєвського, політична діяльність є об'єктивною потребою самоорганізації сучасного суспільства, соціальні й громадські засади якого формуються інколи під її вирішальним впливом. Причому, *«...чим нижчий рівень всебічного цивілізованого розвитку суспільства, тим вищою є роль політичної діяльності і тим більшою є потреба в ній. І навпаки, чим вищий рівень цивілізованого розвитку соціуму, тим меншою є роль політичної складової у діяльності суб'єктів суспільних відносин через нижчий рівень потреб в її організуючому впливі»* [8, с. 50]. Політична діяльність переважно спрямована на внутрішні й зовнішні соціальні інтереси, передусім у вигляді державно-детермінованих інтересів, у яких представлено усю гаму інтересів – від інтересів особи і до інтересів народу, який може мати або навіть не мати своїх інституціональних форм політичної організації.

У російській психології встановилася продуктивна традиція аналізу різних форм діяльності, яка пов'язана з іменами Л.С. Виготського, А.Л. Леонтєва, А.Р. Лурії та інших психологів. Вона отримала назву *діяльнісного підходу*. Ця методологія певною мірою може бути використана і для досліджень політичної діяльності. Головною в теорії діяльності є відмова від вивчення ізольованого індивіда. Психологи школи Виготського-Леонтєва, задовго до відкриття теорії систем, висунули тезу про необхідність вивчення індивіда в системі його відносин з врахуванням зворотного зв'язку, який іде від нього до системи [16]. Сучасні психологи впровадили ще одну вимогу: вивчати поведінку людини в процесі еволюції системи, в якій вона знаходиться [2, с. 20].

Специфіка політичної участі полягає не лише у можливості її реалізації через різні демократичні форми; їй іманентно властива якість, що відрізняє участь від інших проявів

активності суб'єктів політичних відносин. На відміну від професійної політичної діяльності, яка переважно індивідуалізована, політична участь, як правило, здійснюється в колективних формах – як *співучасть*. Саме на цьому змістовному аспекті заакцентовано у мовному визначенні поняття «участь». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2005) визначає участь як виконання «разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільна дія, діяльність кого-, чого-небудь» [7, с. 1310].

Людина має не лише розум і потребу в системі орієнтації, яка дає їй можливість побачити певний сенс у світі, що її оточує, та впорядкувати його, – зауважує Єріх Фромм, – вона ще має душу й тіло, які потребують емоційного зв'язку зі світом – з людиною й природою. Причому людина особливо відчуває потребу для підтримання свого психічного здоров'я – це потреба в будь-яких зв'язках, які надавали б їй відчуття впевненості. Учений стверджує, що «людські потяги, наскільки вони вищі за утилітарні, являють собою вираз фундаментальної, специфічно людської потреби: потреби співвіднести з іншою людиною й природою та утверджувати себе в цій співвіднесеності» [24, с. 166, 170].

Співучасть неможлива поза існуванням громадянського суспільства, у якому формується так званий соціальний капітал*, що сприяє розвитку спонтанної кооперації й характеризує ті особливості соціальної організації – як-от довіра, норми та мережа громадської активності, – «все це, що підвищують ефективність суспільства, полегшуючи координацію дій» [20, с. 204]. До мережі громадської активності належать різноманітні громадські організації, асоціації та масові партії, за допомогою яких здійснюється інтенсивна горизонтальна взаємодія. Щільність та активність мережі громадських об'єднань живиться такими нормами взаємодії, як довіра, солідарність, збалансована взаємність тощо.

Суспільство у перспективі не може вижити, якщо його члени не приділяють уваги суспільній справі. Той, хто відстоює виключно особисті інтереси, руйнує мережу соціальних структур, які мають важливе значення для усіх. Громадянин повинен перейняти на себе як індивідуальну, так і колективну відповідальність. Дуже важливим з погляду виховання «демократичного» громадянина є питання поєднання особистої ініціативи та представлення інтересів індивіда із загальним благом. Виховання власної відповідальності в умовах політичної свободи на тлі суспільного плюралізму викликає необхідність аналізу взаємодії між індивідуальним простором свободи, особистою відповідальністю та солідарним товариством. Свобода і солідарність тісно пов'язані між собою. Той, хто претендує на індивідуальну свободу, – винний суспільству частку солідарності [23, с. 21].

На рівні суспільства загалом концепція «співучасті» спрямована на втягування основних організацій, рухів і груп, які становлять інфраструктуру громадянського суспільства, в управлінський процес. Демократія співучасті передбачає залучення не лише політичних, але й економічних акторів, і насамперед інститути, що за головними напрямками здійснюють промислову і фінансову політику. Крім розширення кола учасників демократичного процесу, така взаємодія покликана обмежити надмірну владу фінансової олігархії і забезпечити ефективніше співробітництво фінансів і промисловості в інтересах національної економіки.

Усі ці аспекти співучасті так чи інакше корелюють із поняттям консолідованої демократії, яка передбачає координацію зусиль всієї громади як «по-вертикалі», так і «по-горизонталі». Співучасть і координація можливі не лише за наявності інститутів, структур та механізмів такої взаємодії, а й за присутності таких суб'єктивних чинників, як досвід, професіоналізм, довіра до партнерів і висока моральність.

---

* *Соціальний капітал* – інтегральна соціетальна характеристика суспільної життєдіяльності, яка характеризується рівнем розвитку громадянської співпраці та здатності громадян до об'єднань, а також дієвістю норм та цінностей суспільних відносин, передусім взаємності, солідарності та довіри [22, с. 71].

У час важких революційних випробувань початку ХХ ст. провідник української державності і беззаперечний моральний авторитет Михайло Грушевський у відомій праці «На порозі нової України» звернув увагу на одну особливість, що була притаманна українській громаді того часу і безпосередньо стосується проблеми співучасті. Вчений писав, що коли він слухав на шевченківським спектаклі чудові співи наших хорів, він плакав, – «але плакав не з радості! Ми не тільки гарно співаємо – ми таки занадто гарно співаємо в порівнянні з тим, що ми вміємо й можемо в інших справах. У нас занадто гарна література, музика, мистецтво в порівнянні з нашим убожеством в громадській і політичній роботі! Справді, як легко у нас зібрати великий і гарно зоспіваний хор і як – виявилось – трудно зладити добрий, дисциплінований курінь на оборону українських вільностей! ...як трудно знайти порядного комісара». М. Грушевський не полишав надії на краще: «Народ, який вміє так гарно налагодити хор, безперечно має великий хист до гуртової діяльності, до колективної праці. Але не можна занедбувати довше реалізацію цього хисту, прийшов час, власне, приналягти на нього...» [12, с. 248–249].

Інший класик української суспільно-політичної думки В'ячеслав Липинський, розмірковуючи над долею державності в Україні, вважав, що однією з головних причин того, що не вдалося побудувати Українську незалежну державу є насамперед відсутність консолідації серед української еліти, її низькі моральні якості, отаманство, «брак любові до своєї громади, натомість любов тільки до себе, свого «я»» [17, с. 63]. Мислитель в ім'я України закликав до єдності, яка ґрунтується на «безкомпромісовій внутрішній моралі. Які ж основи цієї моралі? *Любов* – що не значить коров'яче взаємолізання, а тоді раптом рогом в бік. *Покора*, – що не значить хитрість і низькопоклонство. *Вірність* – в серці, а не на язиці. І *почуття спільності*, а не злобне вишукування в оці ближнього пилінки... Коротко: *шляхетність, благородство*» [Там само, с. 74]. Той, хто хоча б побіжно спостерігає за формуванням політичних відносин в Україні, погодитися з думкою, що проблема консолідації української громади на базі високих моральних якостей ще залишається актуальною.

Отже, політична участь, політична діяльність, політична поведінка – це різні категорії політичної активності, які не варто змішувати, оскільки вони характеризують як її якісні характеристики, форми здійснення, так і ступінь залучення індивіда до політики. Якщо розглядати їх крізь призму таких філософських категорій, як «стихійність» і «свідомість», «якість», «кількість» та «міра», то можна зробити таке припущення: політична участь і політична діяльність відбуваються насамперед у свідомих формах. Оскільки для стихійних форм є притаманними перевага ірраціональних, напівсвідомих, інстинктивних почуттів над свідомими раціональними діями. Однак обмежувати політичну участь і політичну діяльність лише рамками раціонально-утилітарних дій не можна, оскільки людина – це не запрограмована машина, а жива істота з притаманними їй пристрастями. Проте політичну участь найчастіше оцінюють в категоріях кількості та міри, а професійну політичну діяльність – у якісних характеристиках.

1. Артемов Г.П. *Политическая социология: Учеб. пособие.* – М.: Логос, 2002. – 280 с. 2. Асмолов А.Г. *Психология индивидуальности.* – М., 1980. 3. Бебик В.М. *Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: Монографія.* – К.: МАУП, 2000. – 384 с. 4. Белов А.Г. *Политология: Учеб. пособие.* – М.: ЧеРо, 1996. – 304 с. 5. Васютинський В. *Інтеракційна психологія влади.* – К., 2005. – 492 с. 6. Вебер М. *Политика как призвание и профессия: Избранные произведения / Пер. с нем.* – М.: Прогресс, 1990. – С. 644–706. 7. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укл. і гол. ред. В.Т. Бусел – К. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.* 8. Гаєвський Б.А. *Сучасна українська політологія: Навч. посібник.* – К.: МАУП, 1999. – 268 с. 9. Гозман Л.Я., Шестопал Є.Б. *Политическая психология.* – Ростов-на-Дону: Издательство «Феникс», 1996. – 448 с. 10. Горбатенко В.П. *Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть.* – К.: Академія, 1999. – 240 с. 11. Гончаров Д.В. *Теория политического участия.* – М.: «Юристъ», 1997. – 206 с. 12. Грушевський М. *На порозі нової України // Політологія.*

Кінець XIX–перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О.І. Семківа. – Львів: Світ, 1996. – С. 230–262. 13. Іванова Н.Ю. Людина і політика // Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр «Академія» 2001. – С. 168–179. 14. Куценко О. Чи зберігають значення класові підстави політичної участі? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 92–115. 15. Козаков В.А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Підручник. – У 2-х ч. Ч. I: Психологія суб'єкта діяльності. – К.: КНЕУ, 2000. – 243 с. 16. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность // А.Н. Леонтьев. Избр. психол. произв. – В двух т. Т. II. – М.: Педагогика, 1983. – С. 94–231. 17. Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. // Сучасність. – 1992. – №6. – С. 63–76. 18. Мелешкина Е.Ю. Политическое поведение // Политический процесс: основные аспекты и способы анализа: Сборник учебных материалов. – М.: Издательский Дом «ИНФРА-М», Издательство «Весь Мир», 2001. – С. 152–171. 19. Орбан-Лембрик Л. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості // Соціальна психологія. – 2004. – № 5. – С. 12–19. 20. Патнам Р.Д. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Пер. с англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с. 21. Пірен М.І. Основи політичної психології: Навч. посібник. – К.: Міленіум, 2003. – 418 с. 22. Степаненко В. Громадянське суспільство: теорія, інститути та моделі розвитку // Структурні виміри сучасного суспільства: Навч. посібник / За ред. С. Макеєва. – К., 2006. – С. 44–73. 23. Тезінг Й. Трансформація, демократія та політичні партії – завдання та призначення партій // Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці Й. Тезінг та В. Гофмейстер. – К., 1997. – 127 с. 24. Фромм С. Революція надії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. В. Лях. – Київ: Либідь, 1996. – С. 135–192. 25. Хьелл Л., Зиглер Д. Теорії личности (Основные положения, исследования и применение). – СПб.: Питер Пресс, 1997. – 608 с. 26. Чемшит А.А. Государственная власть и политическое участие. – К.: Украинский центр духовной культуры, 2004. – 528 с. 27. Шляхтун П.П. Політологія (Теорія та історія політичної науки): Підручник для студ. вузів. – К.: Либідь, 2002. – 573 с.

УДК 324:342.84(477)

М. Бучин

Національний університет “Львівська політехніка”

АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС: СУТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ

Розкрито суть адміністративного ресурсу. Здійснено комплексну типологію цього явища та проаналізовано основні форми його використання під час виборчих кампаній.

The sense of administrative recourse is determined in this article. Author also made complex typology of this phenomenon and analyzed main forms of it's using during the electoral campaigns.

Постановка проблеми. Набувши незалежності, Україна стала на шлях побудови демократичного політичного режиму, однією з основних ознак якого є наявність вільних, чесних, змагальних, публічних виборів. Демократичні вибори передбачають відсутність незаконного адміністративного впливу на виборчий процес (тобто відсутність використання під час виборів такого недемократичного явища, як адміністративний ресурс). Його наявність чи відсутність можна вважати одним з головних індикаторів ступеня демократичності будь-якої країни.

Виборча практика в Україні свідчить про те, що влада намагається активно втручатися в хід виборів з метою отримання бажаного для себе результату. Це створює реальну загрозу для